

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 3 Sayı/Num: 5
Aralık / December 2023
ISSN 2792-0194

Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri:

KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri

Organization of Turkish States and Its Members Participation Processes:

TRNC and Turkmenistan Observer Members

Naciye Solmaz KEŞİKÇİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Çanakkale / Türkiye

nsolmazkesikci@gmail.com / orcid: 0009-0000-6559-7707

Dr. Ömer Faruk KARAMAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

Çanakkale / Türkiye

omerfaruk.karaman@comu.edu.tr / orcid: 0000-0003-0353-9805

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 20.12.2023

Accepted / Kabul Tarihi: 29.12.2023

Published / Yayın Tarihi: 31.12.2023

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume/ Cilt: 3 Issue/ Sayı: 5 Pages/ Sayfa: 11 - 27

Öz

Türk Devletleri Teşkilatı, üye ülkeler arasındaki birlik ve beraberliğin yanı sıra bölgesel işbirliği ve ortak çıkarlar doğrultusunda ülkelerin birlikte hareket etmelerini sağlayan bir oluşumdur. Konsey kurucuları Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye olmak üzere dört ülkeyle toplantılarına başladı; ilerleyen süreçte sırasıyla Özbekistanı tam üye, Macaristan, Türkmenistan ve KKTC'yi ise gözlemci üye olarak bünyesine kattı. Bu makalede Teşkilat'ın tarihçesine, kurumsallaşma öncesi ve sonrası gerçekleştirilen zirve toplantılarına ve teşkilatın işbirliği alanlarına değinilmiştir. Makalenin esas konusunu oluŐturan 'gözlemci üye' statüsü bulunan KKTC ve Türkmenistan'ın üyelik süreçleri ele alınmıŐ, bu statünün KKTC ve Türkmenistan aÇısından önemine ve bu ülkelerin katılımlarının teşkilatın büyüme ve gelişmesi aÇısından önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Konseyi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türkmenistan

Abstract

The Organization of Turkish States is an organization that ensures unity and solidarity among member countries, as well as regional cooperation and cooperation of countries in line with common interests. The Council started its meetings with four countries, the founders of which are Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Turkey; In the following process, it included Uzbekistan as a full member and Hungary, Turkmenistan and TRNC as observer members, respectively. In this article, the history of the Organization, the summit meetings held before and after institutionalization, and the cooperation areas of the organization are mentioned. The membership processes of the TRNC and Turkmenistan, which have the status of 'observer member', which is the main topic of the article, were discussed, the importance of this status for the TRNC and Turkmenistan and the importance of the participation of these countries in terms of the growth and development of the organization were mentioned.

Keywords: Organization of Turkic States, Turkic Council, Turkish Republic of Northern Cyprus, Turkmenistan

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından uluslararası ilişkilerde radikal değişimler meydana gelmiştir. SSCB'nin dağılması, Orta Asya coğrafyasını bu değişimden en çok etkilenen bölge haline getirmiştir. Eski Sovyet topraklarında yaşayan Türk Cumhuriyetleri birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.¹Bağımsızlıklarını kazanan devletler tek başlarına egemenliklerini alarak, ulusal ve uluslararası ilişkilerine yönelmişlerdir.² SSCB'nin dağılmasıyla birlikte coğrafyada yaşanan güç eksikliğini fırsat bilerek bölgeye hâkim olmak isteyen devletlere karşı Türkiye Cumhuriyeti önemli rol oynamıştır.³

Yirminci yüzyıla doğru geldiğimizde Türk Dünyasının baskı ve esaret altında olduğunu söylemek mümkündür. Bir taraftan Avrupa Devletlerinin baskısı altında sürekli güç kaybeden Osmanlı Devleti diğer tarafta ise yüzyıllardır Çarlık Rusya eliyle ezilen Türkler bulunmaktaydı. Yıkılma sürecine girmiş 'hasta adam' olan Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin doğması Türk dünyası adına olumlu bir gelişme olsa da Rusya esareti altında olan diğer Türklerin geleceği Ekim İhtilali sonrası yerini bağımsızlığa bırakacak gibi olsa da yeni Rus idaresi bu ihtimalleri belli bir süre daha ortadan kaldırmıştır.⁴ İlerleyen süreçte Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte birer birer bağımsızlıklarını kazanan Türk devletlerinin tanınması için ilk adımı kendilerine göre daha yaşlı ve tecrübeli olan soydaşları Türkiye Cumhuriyeti yapmıştır.⁵ Zira devletler düzeyinde uluslararası hukukun en önemli konularından biri tanıma ve tanınmadır. Devletler bu çerçevede birbirleriyle ilişkiler kurar.⁶

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile bağımsızlıklarını ilan eden Türk Devletleri aynı etnik kökenden gelmeleri ve ortak kültürel bağlarıyla, ülkelerin uluslararası bir yapılanma içerisinde bütünleşme isteği ve ortak çıkarları doğrultusunda işbirliğinde bulunma tercihleri Türk devletlerini birbirine yakınlaştırmakla kalmayıp, uluslararası sistemde bir teşkilat kurulmasına yol açmıştır.⁷ Dış politikada ortak tutumun belirlenmesi ve karar sürecinde Türk Devletlerinin ortak çıkarlarının gözetilmesini sağlamak en önemli amaçlar arasında yer almaktadır. Türk dünyasının ortak çıkarlarının ve iş birliklerin somut bir nitelik kazanması amacıyla TDT çatısı altında kurumsallaşmaya gidilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda 1992 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ev sahipliğinde, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan devlet başkanlarının katılımlarıyla gerçekleştirilen 1992 zirvesinin sonunda Ankara Bildirisi imzalanmıştır. Daha sonrasında Ekim 2009'da Nahçıvan Zirvesi sonunda imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile Türk Konseyi olarak yapılandırılmıştır. 12 Kasım 2021 tarihinde ise sekizincisi gerçekleştirilen zirve sonucunda

1 Akçapa, M. (2023). "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını". *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 11 (34), 475.

2 Akgün, S. (2023). "Uluslararası Hukukta Tanınma Kavramı Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı İlişkisi". *Sakarya Üniversitesi Türk Akademisi Dergisi*, 2 (1), 52.

3 Kocatepe, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı, Politik ve Askeri İşbirliği*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara. s.2.

4 Kocatepe, Ö. F. (2020). Neoklasik Realist Çerçevde Politik ve Askeri İş Birliği'nin İncelenmesi: Türk Devletleri Teşkilatı. Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara. s.63.

5 Amirbek, A. ve Anuarbekuly, A. (2017). "Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmiş ve Kurumsallaşması". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 165.

6 Akgün, S. (2023). "Uluslararası Hukukta Tanınma Kavramı Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı İlişkisi". *Sakarya Üniversitesi Türk Akademisi Dergisi*, 2 (1), 50.

7 Aydılek, E. (2022). "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli". *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5 (3), 720.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kurumsallaşarak Türk Devletleri Teşkilatı olarak yapılandırılmıştır.⁸

1.Konseyden Teşkilata: Türk Devletleri Teşkilatı

Türk Devletleri Teşkilatı ilk olarak Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDKÜİK) – Türk Konseyi ismiyle 3 Ekim 2009 yılında imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile kurulmuştur. Teşkilat, Türk Devletleri arasında her türlü işbirliğini teşvik etme amacıyla oluşturulmuş uluslararası bir örgüt statüsündedir. Nahçıvan Anlaşması'nın 2. maddesi TDT'nin amaç ve görevlerini belirlemiştir:⁹

- Taraflar arasında karşılıklı güvenin, dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi,
- Bölgede ve dünya genelinde barışın sağlanması, güvenlik ve emniyetin güçlendirilmesi,
- Uluslararası örgütler ve uluslararası forumlar çerçevesindekiler de dahil olmak üzere, ortak çıkarların söz konusu olduğu dış politika meselelerinde ortak tutum belirlemeye çalışılması,
- Uluslararası terörizm ve ayrılıkçılık, aşırı akımlar, insan kaçakçılığı, yasa dışı uyuşturucu ticareti ile narkotik ve psikotropik maddelerle uluslararası mücadelede eş güdümün sağlanması,
- Siyasi, ticari ve ekonomik konular ile kanunu uygulama, çevre, kültür, bilimsel teknik, askeri teknik, eğitim, enerji, ulaştırma, kredi ve finans alanları ve ortak çıkarları ilgilendiren diğer alanlardaki etkin bölgesel ve ikili iş birliğinin teşvik edilmesi,
- Ticaret ve yatırım açısından elverişli koşulların yaratılması, gümrük ve mallar ile hizmetlerin ve sermayenin dolaşımına imkân sağlayan düzenlemelerin basitleştirilmesi ve mali sistem ve bankacılık işlemlerinin kolaylaştırılması,
- Tarafların halklarının yaşam koşullarının hızla iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, eşit ortaklığa dayalı müşterek icraatlar ile bölgede kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanması,
- Uluslararası hukuk tarafından umumiyetle tanınan ilke ve normlara uygun olarak, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması,
- Bilim ve teknoloji, eğitim, sağlık, kültür, spor ve turizm alanlarında etkileşimin genişletilmesi,
- Türk halklarının sahip oldukları zengin kültür ve tarihi mirasın değerlendirilmesi, kitlelere tanıtılması ve yayılmasında tarafların basın ve iletişim araçları arasındaki etkileşimin özendirilmesi,
- Karşılıklı hukuki yardımlaşmanın ve hukukun muhtelif alanlardaki iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla hukuki bilgi değişimi hususlarının ele alınmasıdır.

Ayrıca Türk Dünyasının tarihi ve kültürel miraslarının korunması, Nahçıvan Anlaşmasının ikinci maddesinin onuncu bendinde belirtildiği üzere teşkilatın amaçları arasındadır. Bu bağlamda 1993 yılında Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) kurulmuştur.¹⁰ TÜRKSOY, Türk ülkeleri ile Türk diliyle konuşan halkların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamayı, tüm insan uygarlığının temellerinin atılmasında Türk kültürünün önemli bir yere sahip olduğunu gelecek nesillere göstermeyi, Türk dili konuşulan ülke ve halkların kültür, sanat ve değerlerinin korunup geliştirilmesi gerekliliğini insanlara hissettirmeyi ve bu doğrultuda üye ülkelerin

8 Çınar Y. ve Uzun, Y.U. (2023). “Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik – Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (Özel Sayı), 142-145.

9 TDKÜİK (2009). Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması. https://www.turki-cstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

10 Akıllı, E. (2019). “Turksroy, Organization of Turkic States and Cultural Diplomacy: Transactionalism Revisited.” *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (Bilig), 91 (Türk Konseyi'nin 10. Yılı Özel Sayısı), 2-3.

genç nesillerine milli kültürün temellerini öğretmek ve karşılıklı dostça ilişkiler kurmayı hedeflemektedir.¹¹ Bu çerçevede gerçekleştirdiği faaliyetlere bakıldığında, üye ülkeler arasındaki kültürel ortaklığın güçlendirilmesi konusunda etkili çalışmalar yürütülmesinden söz edilebilir. Türk kültürünü tanıtmaya yönelik faaliyetleriyle kültürlerarası yakınlaşma sürecine katkı sağlayan kültürel işbirliği kuruluşudur. Türk dünyasının UNESCO'su olarak görev yapmaktadır.¹²

TDT'nin kurucu üyeleri Türkiye, Azerbaycan Kırgızistan ve Kazakistan'dır. Örgütün Ekim 2019'da Bakü'de gerçekleştirdiği 7. zirvesinde Özbekistan tam üye statüsüyle katılmıştır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Eylül 2018'de Kırgızistan'ın Çolpon – Ata şehrindeki 6. Zirvesi'nde Macaristan, Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen 8. Zirvesi'nde Türkmenistan, Kasım 2022'de Semerkant'ta düzenlenen 9. Zirvede ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gözlemci üye statüsü kazanmıştır.¹³

Şekil – I

Şekil – II

22 Ağustos 2012 tarihinde gerçekleştirilen Bişkek zirvesinde TDT'nin kurumsallaşması adına bir adım daha atılarak Şekil I ve II'de görülen Türk Konseyi'nin resmi bayrağı ve logosu kabul edilmiştir.¹⁴ Bayrak ve logo, Türk Konseyi'ne üye olan ülkelere ait ulusal bayrakların unsurlarını içermektedir:

- Azerbaycan Cumhuriyeti ulusal bayrağının yıldızı,
- Kazakistan Cumhuriyeti ulusal bayrağının mavi rengi,
- Kırgız Cumhuriyeti ulusal bayrağının güneşi,
- Türkiye Cumhuriyeti ulusal bayrağının hilali,

Bu unsurlar ile Türk Cumhuriyetlerinin ulusal bayraklarının sembollerinden oluşturulan bayrak ve logo, Türk Devletleri arasındaki birliğe önemli ölçüde vurgu yapmıştır.¹⁵

2. Türk Devletleri Teşkilatı Zirveleri

Zirveler sürecini, Konsey'in kurumsallaşması sebebiyle, kurumsallaşma öncesi gerçekleştirilen zirveler ve kurumsallaşma sonrası zirveler dönemi olarak ikiye ayırmamız gerekmektedir. Nahçıvan Anlaşması'nın 3 Ekim 2009 tarihinde imzalanmasının ve Konseyden Teşkilata geçişin ardından zirveler süreci yeniden başlamıştır.

11 TÜRKSOY (2022). <https://www.turksoy.org/> (Erişim Tarihi: 28.12.2023).

12 Buyar, C. (2022). "Contribution of Organization of Turkic States Members to World Heritage at a Time of Cultural Convergence from the Past to the Future". *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig)*, 100 (1), 3-4.

13 TDT (2023). <https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

14 TDT (2012). Logo ve Bayrak. <https://www.turkicstates.org/tr/logo-ve-bayrak> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

15 Akçapa, M. (2023). "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını". *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 11 (34), 478.

2.1 Kurumsallaşma Öncesi Zirveler Dönemi

Türk Konseyi Sekreteryasının kurulmasından önce ilk zirve 1992 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. 1992 Ankara Zirvesi'ne; Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı Ebulfezl Elçibey, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov'un katılımlarıyla uluslararası arenada Türk Dünyası'nın temsiliyeti adına ilk kez toplanılmış ve bu zirvenin sonunda Ankara Bildirisi tüm katılımcılar tarafından imzalanmıştır. Ankara Bildirisi konu ve kapsam açısından, Orta Asya'da güvenliğin artırılması, düşünce ayrılıklarının barışçıl yollarla çözüme kavuşturulması, petrol ve doğal gaz üretiminde işbirliği yapılması gibi söylemlerle sınırlandırılmıştır.¹⁶

Türk Devlet Başkanları bünyesinde Bakü'de 1993 yılında düzenlenmesi planlanan ikinci zirve, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ sorunları sebebiyle, zirvenin 18-19 Ekim 1994 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmesi konusunda karar aldılar. Dönemin Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü gerçekleştirilecek olan zirveden endişelendiklerini ve kalıtmacı ülkelerin devlet başkanlarına pan-Türkizm gibi birleştirici duygulara yönelmemeleri konusunda söylemlerde bulunmuştur. Gerçekleştirilen zirve sonunda İstanbul Bildirisi imzalanmıştır. Bildiride; bağımsızlık, toprak bütünlüğüne saygı ve ülkelerin iç işlerine karışılmaması gibi konular üzerinde durulmuştur.¹⁷

Üçüncü zirve 27-29 Ağustos 1995 tarihlerinde Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Akayev'in ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir ve zirvenin sonunda Bişkek Bildirisi imzalanmıştır.¹⁸ Bu zirvede daha önce gerçekleştirilen zirvelerden farklı olarak doğrudan ve transit ulaşımının sağlanması, sermaye ve hizmet dolaşımının kolay bir şekilde gerçekleştirilmesi, iş insanlarının çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve karşılıklı bankacılık ve ticaret faaliyetlerini zorlaştıran engellerin ortadan kaldırılması gibi konulara vurgu yapılmıştır.¹⁹

Dördüncü zirve 21 Ekim 1996 tarihinde Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yapılmış, bu zirveye üye ülkelerin Devlet Başkanları katılım sağlamıştır. Zirve sonucunda Taşkent Bildirisi imzalanmış ve zirvede "Daimî Sekreteryası Tesisi" kurulması ve tüzüğü hazırlanması karara bağlanmıştır. Alınan bu kararın uygulanması için Dışişleri Bakanlıklarına görev verilmiş ve Sekreteryanın görevleri konusunda bir mutabakat imzalanmıştır:

- Dışişleri Bakanlıkları yöneticilerine ve Devlet Başkanları'na sunulacak evrakların koordinasyonunu gerçekleştirmek ve hazırlıklarını yapmak,
- Türk uluslarının geçmişteki ve günümüzdeki yaşamları hakkında tarihi kaynakların araştırılması ve yayına hazır hale getirilmesi,
- Türk dili konuşan devletlerin kültürleri, dili ve başarılarının tanıtılmasına yönelik semineri ve konferanslar düzenlemektir.

9 Haziran 1998 tarihinde gerçekleştirilen beşinci zirve Astana'da gerçekleştirilmiştir. Türkmenistan'ı temsilen Meclis Başkanı zirveye katılım sağlamıştır. Zirvenin sonunda Astana Bildirisi imzalanmış ve şu maddeler karara bağlanmıştır:

- Türk Dili Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanları Sekreteryası tüzüğü kabul edilerek, ülkelerin Dışişleri Ba-

16 Kocatepe, Ö. F. (2020). Neoklasik Realist Çerçevde Politik ve Askeri İş Birliği'nin İncelenmesi: Türk Devletleri Teşkilatı. Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara. s.73-74.

17 Amirbek, A. ve Anuarbekuly, A. (2017). "Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmiş ve Kurumsallaşması". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 166-169.

18 TDKÜİK (1995). Zirveler. <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> (Erişim Tarihi: 26.10.2023).

19 Kocatepe, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı, Politik ve Askeri İşbirliği*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara. s.93.

kanlıkları Sekreteryaya faaliyetlerinin denetimiyle sorumlu kılınmıştır,

- Ekonomik ve ticari ilişkileri artırmak ve ilerletmek, İpek Yolu'nun canlanması programını ortaklaşa bir şekilde uygulamak,
- “Avrupa-Kafkasya-Asya” ulaştırma koridorunun geliştirilmesi hususundaki milletlerarası konferansın desteklenmesi,
- Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın girişimleriyle başlatılan bölgesel bütünleşme süreçlerinin ilerletilmesine ve genişletilmesine yönelik çabaları desteklemek ve Kazakistan'ın Asya'da İşbirliği ile Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'nı desteklemek,
- Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki anlaşmazlığın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararları ve AGİT Lizbon Zirvesi'nin ilkeleri bağlamında barışçıl yollarla çözümünü destekleme konularında karar kılınmıştır.²⁰

Altıncı Zirve, Azerbaycan'ın Bakü şehrinde 8 Nisan 2000 tarihinde toplanmış, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev toplantıya ev sahipliği yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ve Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev'in katıldıkları zirvede Özbekistan ve Türkmenistan Meclis Başkanları'nca temsil edilmişlerdir.²¹ Bu Zirvede 21. yüzyıla ortak ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda işbirliklerinin geliştirilmesi ve genişletilmesi hususuna vurgu yapılmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ve Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-Avrupa güzergahı ile Hazar üzerinden doğal gaz hattının geliştirilmesi konusunda konuşulmuştur.²² Zirve diğerlerinden farklı olarak “Türk Dili Konuşan Ülkeler” olarak yeniden isimlendirilmiştir. Uyuşturucu kaçakçılığı konusundaki suç fiilleriyle ilgili bilgilerin ivedi bir biçimde aktarılması için müşterek bir bilgi bankası kurulması fikri ilk kez gündeme gelmiştir. Aynı zamanda bu Zirvede ‘gezici sekreteryaya’ yerini ‘daimî sekreteryaya’ bıraktı.²³ Yedinci Zirve, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ev sahipliğinde 26-27 Nisan 2001 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Zirvede Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan Devlet Başkanları hazır bulunmuşlardır. Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev tarafından ortaya atılan fikirden yola çıkılarak zirveler süreci çerçevesinde “Aksakalılar Konseyi” ve “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi” kurulması teklif edilmiştir²⁴ Sekizinci Zirve 5,5 yıl aradan sonra Türkiye'nin teşvik ve öncülüğünde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in ev sahipliğinde Antalya'da gerçekleştirilmiştir. Zirveye Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın Devlet Başkanları katılım sağlamış olup, Türkmenistan Ankara Büyükelçisi tarafından temsil edilmiş, Özbekistan ise zirvede yer almamıştır.²⁵ İstanbul'da toplanılan yedinci zirvede bir sonraki toplantının 2002 yılında Aşkabat'ta yapılması kararlaştırılmıştı ancak zirveler sürecinin kesintiye uğraması sebebiyle toplantı 17 Kasım 2006 tarihinde yine Türkiye'nin ev sahipliğinde yapılmıştır.²⁶ Zirvede, Avrasya'da terörizm başta olmak

20 Amirbek, A. ve Anuarbekuly, A. (2017). “Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması”. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 175–177.

21 Kocatepe, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı, Politik ve Askeri İşbirliği*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara. s.95.

22 Bıyıklı, M. (2018). *25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar İlişkiler ve İşbirlikleri*. ORASAM Yayınları: Bışkek. s.13.

23 Baki, P. M. (2014). “Avrasya'da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi”. *Bilge Strateji*, 6 (11), 145.

24 Amirbek, A. ve Anuarbekuly, A. (2017). “Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması”. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 180.

25 TDKÜİK (2006). Zirveler. <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> (Erişim Tarihi: 26.10.2023).

26 Kocatepe, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı, Politik ve Askeri İşbirliği*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara. s.95-96.

üzere birçok suçun tehditleri sebebiyle müşterek mücadelenin önemine vurgu yapılmıştır.²⁷ Dokuzuncu Zirve, 2-3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan (Azerbaycan) kentinde gerçekleştirilmiştir. Türkmenistan, Cumhurbaşkanı Yardımcısı tarafından temsil edilirken Özbekistan bir önceki zirvede olduğu gibi yine katılım sağlamamıştır. Zirve adına alınan en önemli karar kurumsallaşma adına “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin” kurulmasına karar verildiği Nahçıvan Anlaşması kurucu üyeler (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye) tarafından imzalanmıştır.²⁸

Kurumsallaşma öncesindeki son zirve 16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilen Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün başkanlığını yaptığı toplantıdır. Azerbaycan adına İlham Aliyev, Kazakistan adına Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan adına Roza Otunbayeva ve Türkmenistan adına Gurbanguli Berdimuhamedov zirveye katılım göstermiş, Özbekistan ise zirveye katılmamıştır. Zirvede Türk Konseyi’nin üye ülkeleri arasındaki ilişki ve işbirliklerine kurumsallık kazandıracağına vurgu yapılmıştır. Konsey üyelerinin ortak istekleri doğrultusunda uluslararası kuruluşların gündeminde daha sık yer almaları için müşterek tutumların sergilenmesi hususuna değinilmiştir.²⁹

2.2 Kurumsallaşma Sonrası Zirveler Dönemi

3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Nahçıvan Anlaşması’nın sonucunda Türk Konseyi Sekreteryanının kurulmasıyla birlikte zirveler süreci yeniden başlamıştır. Sekreteryanın resmi olarak kuruluşundan sonra 8 zirve gerçekleştirilmiştir. Bu zirveler sırasıyla; 2011 – Almatı, 2012 – Bişkek, 2013 – Gebele, 2014 – Bodrum, 2015 – Astana, 2018 – Çolpon – Ata, 2019 – Bakü, 2020 yılında gerçekleştirilen 8. Zirve, “Covid-19 Salgınıyla Mücadelede İş Birliği ve Dayanışma” temasıyla internet üzerinden video konferans şeklinde yapılmıştır.³⁰

Almatı’da düzenlenen ilk zirve, 20-21 Ekim 2011 tarihlerinde belirli coğrafyadaki ülkelerin katılımıyla bölgesel bir uluslararası örgüt olan Türk Konseyi’nin 1. Zirve’si gerçekleştirildi.³¹ Zirve sonunda imzalanan Almatı Bildirisi, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından imzalanarak kabul edilmiştir. Almatı’da toplanan zirve, Konsey’in kurumsallaşmasına ilişkin anlaşma ve tüzüklerin belirlenmesine; “Ekonomik ve Ticari İşbirliği” temasıyla, üye ülkelerin iş çevrelerini bir araya getirecek Türk İş Konseyi yapılanması kurulmuştur.³² Türk Devletleri Teşkilatı’nın 2. Zirve’si 23 Ağustos 2012 tarihinde “Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği” temasıyla Kırgızistan’ın Bişkek şehrinde gerçekleştirilmiştir. Zirve; kültürel, eğitim ve bilim, dış politika ve güvenlik, ekonomi ve diğer alanlarda Türk Devletlerinin işbirliğini sağlamak amacıyla toplanmıştır. Zirve sonunda alınan kararlar neticesinde Türk Akademisi (Astana) ve Türk Kültür ve Miras Vakfı kurulmuştur.³³

Türk Devletleri Teşkilatı’nın 3. Zirve’si 16 Ağustos 2013 tarihinde Gebele’de (Azerbaycan) toplanmıştır.

27 Baki. P. M. (2014). “Avrasya’da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi”. *Bilge Strateji*, 6 (11), 145-146.

28 Amirbek, A. ve Anuarbekuly, A. (2017). “Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması”. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 185.

29 Baki. P. M. (2014). “Avrasya’da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi”. *Bilge Strateji*, 6 (11), 147.

30 Kocatepe, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı, Politik ve Askeri İşbirliği*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara. s.105-106.

31 Amirbek, A. ve Anuarbekuly, A. (2017). “Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması”. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 188.

32 Kırath, M. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı: Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Hukuk Birliği ve Ticaret Hukuku Çalışmaları*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara. s.15

33 TDKÜİK (2012). 2. Zirve (Bişkek) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/2-zirve-bildirisi-9-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in başkanlık ettiği toplantıya Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Türkmenistan Başbakan Yardımcısı Sapardurdu Toylyev katılım sağlamışlardır.³⁴ “Ulaştırma” temasıyla gerçekleştirilen üçüncü zirvenin sonucunda Konsey Dışişleri Bakanlıkları arasında İşbirliği Protokolü imzalanmıştır.³⁵

Türk Devletleri Teşkilatı’nın 4. Zirve’si 5 Haziran 2014 tarihinde Bodrum’da gerçekleştirilmiştir. Zirveye, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ev sahipliği yapmış, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan devlet başkanları katılım sağlamışlardır. Türk Konseyi, ekonomi ve turizm alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve güvenlik konuları üzerinde durmuş ve bu yönde kararlar almıştır:

- Türk Konseyi korumasında “Ortak Turizm İş Birliği Kurulması” kararını memnuniyetle karşıladıklarını (md.5),
- Türk Konseyi – Modern İpek Yolu” adında ortak bir tur programı düzenlenmesini (md.6),
- Kazakistan’ın Astana EXPO-2017’de “Geleceğin Enerjisi” temalı bir uluslararası ihtisas sergisi düzenlemesi konusunda destek verileceğini (md.11),
- Ulaştırma işletmecilerinin sahada karşılaştıkları sorunlara çözüm üretmek için “Ulaştırma Alanında Koordinasyon Konseyi” kurulmasını (md.15),
- Azerbaycan’ın Ekim 2014’te “Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı/İpek Yolu Koridorunun Gelişimine Yönelik Yeni Olanaklar” isimli uluslararası konferansını gerçekleştirme girişimini desteklediklerini (md.16),
- Konseye üye ülkeler arasında uygun düzeylerde Güvenlik İstişarelerinin devam ettirilmesini teşvik ettiklerini (md.20),
- “Bölgesel Diaspora Merkezleri” kurulması yönünde ve diaspora konusundaki işbirliğini bu merkezler aracılığıyla uygulamak üzere harekete geçilmesini (md.37), kabul etmişlerdir.³⁶

Konsey’in 11 Eylül 2015 tarihinde gerçekleştirilen 5. Zirvesi Astana’da toplanmıştır. Zirveye Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev başkanlık etmiş ve üye ülkeleri temsilen; Azerbaycan Cumhuriyeti adına Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kırgız Cumhuriyeti adına Cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev, Türkiye Cumhuriyeti Adına Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmet Yılmaz ve ev sahibi devletin daveti üzerine Türkmenistan Bakanlar Kurulu Başbakan Yardımcısı Sapardurdy Toylyev katılım sağlamışlardır. Zirve sonunda imzalanan Astana Bildirisi; ekonomi, dış politika ve güvenlik, sosyal ve kültürel, eğitim ve bilim ve kurumsal işbirliği konularına vurgu yapmıştır.³⁷

Türk Konseyi’nin 6. Zirve’si Kırgızistan’ın Çolpon-Ata şehrinde 3 Eylül 2018 tarihinde “Gençlik ve Ulusal Spor İşbirliği” temasıyla toplanmıştır. Kırgızistan Devlet Başkanı Jeenbekov’un ev sahipliğini yaptığı zirveye İlham Aliyev (Azerbaycan adına), Nursultan Nazarbayev (Kazakistan adına), Recep Tayyip Erdoğan (Türkiye

34 TDKÜİK (2013). 3. Zirve (Gebele) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/3-zirve-bildirisi-10-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

35 Kıratlı, M. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı: Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Hukuk Birliği ve Ticaret Hukuku Çalışmaları*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara. s.16

36 TDKÜİK (2014). 4. Zirve (Bodrum) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/4-zirve-bidirisi-11-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

37 TDKÜİK (2015). 5. Zirve (Astana) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/fifth-zirve-bildirisi-12-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

adına) Şevket Mirziyoyev (Özbekistan adına- onur konuğu) ve Viktor Orban (Macaristan adına) katılım sağlamışlardır. Zirve’de Macaristan’a gözlemci üye statüsü verilmesi öne çıkan gündem maddelerinden birisi olmuştur.³⁸

Konsey’in 7. Zirve’si 15 Ekim 2019’da Bakü’de “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Desteklenmesi” temasıyla toplanmıştır. İlham Aliyev başkanlığındaki zirveye Kazakistan adına Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan adına Sooronbay Ceenbekov, Türkiye adına Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan adına Şevket Mirziyoyev ve Macaristan adına Viktor Orban katılım sağlamışlardır. Zirve sonucu imzalanan bildiri; ekonomi, sosyal ve kültürel, eğitim ve bilim, dış politika ve güvenlik ve Türk Dünyası’nda kurumsal konularda işbirliği yapılması hususuna vurgu yapılmıştır.³⁹ Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan’ın “tam üye”, Macaristan’ın ise “gözlemci üye” olmasını memnun karşıladıklarını ifade ederken cümlelerine şöyle devam etmiştir:

“Yeni bir tarih sayfası açılıyor. Türk Konseyi, küresel anlamda önemli siyasi ve ekonomik popülerlik kazandı. Aynı zamanda Türk dünyasında entegrasyonumuzu da artırmış bulunuyoruz. Türk ülkeleri arasındaki etkileşim yeni bir seviyeye çıkmaktadır.”

Nazarbayev, Türklerin çok derin köklere sahip olduğunu vurgulayarak, *“Türk dünyasının birliği, benim için güven sözüyle net bir şekilde ifade edilebilir. Ben birlikteliğimizi tasvir etmek için ‘yeniden doğuş’ ve ‘güven’ sözlerini seçiyorum. Aynı zamanda da ‘kardeşlik’ kelimesi benim için çok şey ifade ediyor.”* sözleriyle Türk Konseyi’nin başarısını vurgulayarak konuşmasını bitirdi.⁴⁰

Türk Konseyi’nin 8. Zirvesi 12 Kasım 2021’de “Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler” temasıyla İstanbul’da toplanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan toplantıya başkanlık ederken, Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Kazakistan Devlet Başkanı Kasım Cömert Tokayev, Kırgızistan Devlet Başkanı Sadır Caparov, Özbekistan Devlet Başkanı Şevket Mirziyoyev, Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbangulu Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orban ve Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri Bağdat Amreyev katılım sağlamışlardır. Teşkilatın Onursal Başkanı Nursultan Nazarbayev toplantıya video-mesaj ile katılmıştır. Zirve süresince birçok işbirliği konularına vurgu yapılmıştır. Zirve adına alınan önemli kararlardan bazıları şöyledir:

- Ticaret, ulaşım, yatırım ve bölgesel bağlantı ile ilgili girişimlerin teşvik edilmesi yoluyla COVID-19 sonrası ekonomik toparlanmayı amaçlayan tüm üye ve Gözlemci Devletlerin ortak çabalarının sürdürülmesini,
- Üye Devletlerin ilgili Bakanlıklarını, Türk Yatırım Fonu’nun Kuruluş Anlaşmasını en geç 01.09.2022 tarihine kadar eşit sermaye katkısı ile nihayete erdirme ile görevlendirdiklerini,
- Türk Akademisi’nin “Türk Dünyası Tarih ve Coğrafya Atlası”nın oluşturulmasına ilişkin projesinin tamamlanmasını desteklediklerini ve bu bağlamda, “Türk Dünyasının Kutsal Mekanları” ve “Türk Dünyasının Seçkin Kişilikleri” projelerinin de tamamlanması talimatını verdiklerini,
- TÜRKPA, TÜRKSOY, Türk Akademisi ve Türk Kültür Miras Vakfı (TKMV) faaliyetlerini övgüyle karşıladıklarını ve Dışişleri Bakanlığı Konseyi’ne sunulan raporların önemine,
- Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlığının 30. yıl dönümünde hazırlıklarına başlanan 2022’de “Tuna Nehri’nden Orhun Vadisi’ne İpek Yolu Rallisi” düzenlenmesi için TÜRKSOY’u desteklediklerini vurgulamış-

38 TCCB (2018). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk konseyi 6. Devlet Başkanları Zirvesi’ne Katıldı. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96393/cumhurbaskani-erdogan-turk-konseyi-6-devlet-baskanlari-zirvesi-ne-katildi> (Erişim Tarihi: 25.10.2023).

39 TDKÜİK (2019). 7. Zirve (Bakü) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/7-zirve-bildirisi-14-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

40 Anadolu Ajansı (2019). Türk Konseyi 7. Zirvesi’nde Liderlerden Önemli Mesajlar. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-konseyi-7-zirvesinde-liderlerden-onemli-mesajlar/1614655> (Erişim Tarihi: 25.10.2023).

lardır.⁴¹

Teşkilatın 9. Zirve’si Özbekistan’ın Semerkant şehrinde, 11 Kasım 2022 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu zirve “Türk Medeniyeti için Yeni Dönem: Ortak Kalkınma ve Refaha Doğru” temasıyla toplanmıştır. Zirve’nin önemli hususları şu şekildedir:

- Türk Devletleri Teşkilatı’na üye ülkelerin Kıbrıs Türklerini Türk Dünyasının bir parçası olarak gördüklerini ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) Teşkilata ‘gözlemci üye’ olarak katılmasını memnuniyetle karşıladıklarını,
- Gözlemci üye olan Macaristan’ın Türk Devletleri Teşkilatı ile aktif işbirliğini ve tüm Türk Devletleri ile ilişkilerini üst düzeye çıkarmayı ve üye ülkeleri Macaristan’daki TDT Temsilciliği aracılığıyla Macaristan’daki faaliyetlerini artırmaya teşvik ettiklerini,
- Terörizmin ve bölücülüğün her türüne karşı mücadelenin yanı sıra ırkçılık, ayrımcılık, islam düşmanlığı ve dezenformasyonla mücadele konularında işbirliğini artırmaya ve bu konularda uluslararası çabaların koordinasyonunu sağlamaya karar verdiklerini,
- Göçmen kaçakçılığı ve insan kaçakçılığı da dahil olmak üzere düzensiz göçle mücadele için işbirliği yapma fırsatlarını araştırmaya karar verdiklerini vurgulamışlardır.⁴²

Türkiye Cumhuriyeti’nin 6 Şubat 2023 tarihinde binlerce kişinin hayatını kaybettiği Kahramanmaraş/Pazarcık merkezli depremin ağır tahribatı sebebiyle Azerbaycan Cumhuriyeti’nin girişimleriyle Türk Devletleri Teşkilatı’nın Olağanüstü Zirvesi, 16 Mart 2023 tarihinde Ankara’da “Afet-Acil Durum Yönetimi ve İnsani Yardım” temasıyla gerçekleştirilmiştir.⁴³

Türk Devletleri Teşkilatı’nın 10. Zirve’si 3 Kasım 2023 tarihinde Kazakistan’ın Astana şehrinde gerçekleştirilmiştir. Kazakistan Devlet Başkanı Kasım Cömert Tokayev’in başkanlık ettiği zirveye Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Kırgızistan Devlet Başkanı Sadır Caparov, Türkiye Devlet Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan Devlet Başkanı Şevket Mirziyoyev, Türkmenistan Milli Halk Maslahatı Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orban ve TDT Genel Sekreteri Kubaniçbek Ömüraliyev katılım sağlamıştır. Üye ülkelerin katıldığı zirve “Türk Devri” sloganıyla başlatılmış olup ve bu zirvede birçok önemli konuya vurgu yapılmıştır. Türk Devletleri Teşkilatı üye ve gözlemci üyeleri;

- Özbekistan’ın girişimiyle 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nde meydana gelen deprem sebebiyle “Afet Mağdurlarını Anma ve Dayanışma Günü” olarak ilan edilmesini,
- 18 Mayıs 2023 tarihinde Bakü’de TDT’nin İkinci Politika Planlama İstişarelerinin düzenlenmesini takdirle karşıladıklarını,
- Göçmen ticareti ve insan ticareti de dahil olmak üzere düzensiz göçle mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini dikkate alarak düzenli göçten yararlanılması konusunda işbirliğini artırmaya karar verdiklerini,
- Türkiye’nin 11 Kasım gününün ormanları korunmasının önemine işaretlerle, “Türk Devletleri Milli Ağaçlandırma Günü” olarak kutlanması önerisini kabul ettiklerini,

41 TDT (2021). 8. Zirve (İstanbul) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/8-zirve-bildirisi-15-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

42 TDT (2022). 9. Zirve (Semerkant) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/9-zirve-bildirisi-16-tr.pdf (Erişim Tarihi: 28.10.2022).

43 TDT (2023). Türk Devletleri Teşkilatı Olağanüstü Zirvesi Ankara Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/2-olaganustu-zirve-ankara-bidirisi-2023-20-tr.pdf (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

- TDT Sekreteryası'nın DTÖ, UNCTAD, OECD, UNIDO ve UNECE ile işbirliği alanları ve projeler oluşturma fırsatlarını araştırarak bu kurumların deneyimlerinden yararlanma ve üye devletler arasında ticaretin kolaylaştırılması, yatırımların teşviki, KOBİ desteği ve endüstriyel kalkınma konularında ortak bir gündem ve politika oluşturmayı,
- Şuşa'da düzenlenecek olan "Türk Dünyasında Ortak Kültürel Değerler – Ortak Miras: Göçebe ve Yarı Göçebe Kültürlerin Turizm Rotası" konulu uluslararası bilimsel konferansını desteklediklerini,
- İstanbul'un resmi olarak "2023 Türk Dünyası Gençlik Başkenti" ilan edilmesini memnuniyetle karşıladıklarını,
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (EİT) TDT'deki Gözlemci Statüsünü memnuniyetle karşıladıklarını beyan etmişlerdir.⁴⁴

3. Türk Devletleri Teşkilatı'nın İşbirliği Alanları

Türk Devletleri Teşkilatı, birçok alanda işbirliği kurulmasına, aynı etnik kökenden gelen ve ortak değerlere sahip olan Türk Devletlerinin bütünleşme tercihlerine, her türlü siyasi, sosyal ve ekonomik desteklere açık bir yapılanmadır.⁴⁵ Orta Asya'dan Orta Avrupa'ya kadar uzanan coğrafyada ilişkiler kurabilen bir uluslararası örgüt olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁶

Teşkilat, bölgesel barışa destek olma amacıyla ve üye ülkeler arasındaki işbirliğini artırmak alanında Türk Devletlerinin kurduğu bir oluşumdur.⁴⁷ Türk Devletleri, bir uluslararası örgüt statüsü bulunan teşkilat çatısı altında birçok alanda işbirliği yapmaktadır. İşbirliği alanlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Siyasi İşbirliği, Ekonomik İşbirliği, Askeri İşbirliği, Turizm İşbirliği, Eğitim İşbirliği, Sağlık İşbirliği, Diaspora İşbirliği, Gümrük İşbirliği, Ulaştırma İşbirliği, Enformasyon ve Medya İşbirliği, Gençlik ve Spor İşbirliği, İnsani Konular ve Kalkınma Alanında İşbirliği, Uluslararası Kuruluşlarla İşbirliği vb. konularda Türk Devletleri Teşkilatı'nın faaliyetleri, üye ülkeler arasındaki geniş bir işbirliğini kapsamaktadır.⁴⁸

4. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)

1974 yılında Kıbrıs adasının kuzeyinde Türkiye Devleti'nin de ciddi destekleriyle bir federe devlet olarak varlığını koruma altına almaya çalışan Kıbrıslı Türkler 1983 yılında bağımsız bir devlet olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ismini almıştır.⁴⁹ Kuruluşundan günümüze kadar Türkiye Cumhuriyeti dışında herhangi bir devlet tarafından tanınmayan KKTC yirminci yüzyılın başlarında gelişen ve birliktelik mücadelesi veren Türk Devletleri ile ilerleme yolunda ciddi mesafeler kat etmektedir. Temelleri Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından atılan Türk Devletleri Teşkilatı kuruluşundan günümüze kadar başarılı gelişmeler kat edip önemli zir-

44 TDT (2023). 10. Zirve (Astana) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/10-zirve-bildirisi-2023-21-tr.pdf (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

45 Kırath, M. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı: Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Hukuk Birliği ve Ticaret Hukuku Çalışmaları*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara. s.47

46 Erkiner, H. H. ve Eray, İ. (2022). "Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (TDT Özel Sayısı), 245.

47 TASAM (2023). Avrasya'da Küresel Güç Mücadelesinin Geleceği ve Türk Dünyası. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70270/avrsyada_kuresel_guc_mucadelesinin_gelecegi_ve_turk_dunyasi (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

48 TDT (2023). İşbirliği Alanları. <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

49 Yılmaz, R. (2014). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Devletleşme Süreci ve Türkiye (1974-2012). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. s.274-275.

veler gerçekleştirmiştir.

TDT, Türk devletlerinin ortak paydaları (ekonomik, askeri, siyasi, kültürel, dil vb.) etrafında birleşip teşkilatı genişletme yolunda emin adımlarla ilerlemektedir. Dört ülke ile oluşturulan teşkilat; sırasıyla 2018 yılında Macaristan'ı gözlemci üye, 2019 yılında Özbekistan'ı tam üye, 2021 yılında Türkmenistan'ı gözlemci devlet statüsüne getirmiştir. 11 Kasım 2022 yılında ise Özbekistan-Semerkant'ta gerçekleştirilen 9. zirvede Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) gözlemci devlet statüsü verilmiştir. KKTC'nin TDT devletleri dahil olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti dışında hiçbir ülke tarafından tanınmamasına rağmen TDT'ye gözlemci üye olması KKTC'nin başlangıçta TDT üye devletleri olmak üzere diğer devletler tarafından tanınması yolunda önemli bir adım olduğunu söylemek mümkündür. Ancak şöyle de bir gerçek var ki: atılan bu önemli ve büyük adımın kısa sürede olumlu sonuçlanması çok zor gözükmektedir. Zira TDT devletleri gerek dış politikada gerekse iç politika-da çeşitli bağlılıklar ve sıkıntılar içerisindedir. Bundan dolayı KKTC'nin üye veya gözlemci devletler tarafından tanınması için evvela bu devletlerin içeride ve dışarıda kendilerini bekleyen tehlikeleri bertaraf etmeleri gerekmektedir. Sonuç ne olursa olsun oluşumu henüz genç olarak nitelendirilebilecek TDT Türk Devletlerinin dünya sahnesinde varlığını göstermesi ve güçlenmesi açısından oldukça etkili olmaktadır.⁵⁰ Bunun yanı sıra TDT'ye üye ülkelerin işbirliği çerçevesinde dış politika, güvenlik vb. konularda birbirlerine destek sağlamasına önem verdiklerini de söylemek mümkündür. Bu anlamda Kuzey Kıbrıs'ın teşkilata dahil olması dış politikada Kıbrıs ve Türk Devletleri Teşkilatı'na üye olan diğer devletler açısından olumlu gelişmelerdendir.⁵¹

TDT'nin 11 Kasım 2022 tarihinde Semerkant'ta gerçekleştirilen 9. Zirvesi'nde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan KKTC konusundaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:⁵²

“Kardeşlik hukukumuzun gereğini yerine getirerek, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Teşkilatımıza gözlemci üye olmasını kabul ettik. Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olan Kıbrıslı kardeşlerimizin yalnız olmadığını göstererek, çözüm sürecine de katkı sağladık. Teşkilatımızın gözlemci üyesi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Sayın Ersin Tatar'ın da aramızda bulunmasından duyduğum memnuniyeti hassaten ifade etmek istiyorum.”

5. Türkmenistan “Daimî Tarafsız Devlet”

Günümüzde bağımsızlıkları elinde bulunan ve Birleşmiş Milletlerde (BM) temsil edilen altı Türk Devletinden yalnızca Türkiye Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce bağımsızlığını kazanmıştır. Diğer beş devlet ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanmış ve akabinde bunu korumak için öncelikle varlıklarını sürdürme politikalarını izlemişlerdir.⁵³ Türkmenistan, diğer Türk devletlerinin aksine Türkiye ve Azerbaycan ile Oğuz soyundan gelmektedir. Bu noktadan bakıldığında Türkmenistan'ın Türkiye ile iyi ilişkiler kurması beklendiği açıktır. Ancak gerek jeopolitik konumdan gerekse siyasi ve ideolojik faktörler sonucu beklenen durumun gerçekleşmediği de açıktır.⁵⁴

50 Soydan, M. Z. (2022). “KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı Gözlemci Statüsü Ne Anlama Gelmektedir?”. *Sakarya Üniversitesi TÜRKMER*, 2022. s.2-4.

51 Tekir, G. (2023). “Türk Devletleri Teşkilatının Yeni-İşlevselcilik ve Devletlerarasıcılık Teorileri Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2), 1089.

52 Tatar, E. (2023). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi 2023-2024 Eğitim-Öğretim Akademik Açılışı.

53 Akengin, H. (2017). “Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 4.

54 Yılmaz, A. N. (2021). “Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türkistan Coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetlerinin Durumu ve Değerlendirilmesi”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 129 (255), 291.

Türkmenistan doksanlı yıllarda Türkiye ile aynı çizgide ilerlemeye çalışsa da 1999 yılından itibaren Türkiye'ye karşı mesafeli olmaya başlamıştır. Buradaki en büyük sebep ise Türkmenistan, Türkmen doğalgazının Hazar denizi üzerinden batıya satmak isterken Türkiye'nin, Rusya ile Mavi Akım Antlaşması'nı imzalamasıdır. Ancak 2006 yılında vefat eden Niyazov'un yerine devletin başına Gurbanguli Bedrimuhammedov'un geçmesiyle birlikte Türkmenistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler iyileşme aşamasına geçmiştir.⁵⁵ "Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler" temasıyla Sekizinci Zirvesini 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da düzenleyen Türk Konseyi bu zirveyle birlikte ismini Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirmiş ve Türkmenistan bu zirvede 'gözlemci üye' olarak seçilmiştir.⁵⁶ 12 Kasım 2021 yılına kadar "tarafsız devlet statüsü" gereği Türk Devletleri Teşkilatı zirvelerinde 'onur üyesi' olarak katılan Türkmenistan bu tarihten itibaren Türk Devletleri Teşkilatı'nın gözlemci üyesi statüsüne kavuşmuştur. Türkmenistan tarafsız devlet statüsünden dolayı her ne kadar tartışılrsa da ülkenin Dünya Ticaret Örgütü'nün gözlemci statüsünü kullanması ve Nahçıvan Antlaşması'nın 16. maddesinin gereği gözlemci statü devletlere, formlara ve uluslararası örgütlere verilmiş bir haktır.⁵⁷ Tüm bunlarla birlikte elbette Türkmenistan'ın TDT'ye gözlemci üye olarak alınmasının önemli boyutları olmuştur. İlk olarak Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık ilkesi sonucu diğer ülkelerle edindiği dostluklar sayesinde Türk Devletleri Teşkilatı'na önemli katkılar sunacağı beklenmektedir. Bunun yanında Afganistan ile içerisinde olduğu ilişkiler sayesinde Afganistan'a barış getirmeye çalışmasının yansımalarını da TDT içerisinde sirayet etmesi ve bir bütün olarak örgütün barışı desteklemesi beklenmektedir.⁵⁸ Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Türkmenistan her ne kadar teşkilatın bir parçası olmuş olsa da izlediği daimî tarafsızlık politikası sebebiyle teşkilata üye olan diğer devletlerin başlattığı projelere karşı mesafeli olmasına sebep olmuştur.⁵⁹

Dünya doğal gaz rezervinin önemli bir kısmına sahip olması ve Çin ve Rusya üzerinden bu enerji ticareti yerine Türkiye Cumhuriyeti üzerinden Batı'ya aktarılması Türkmenistan'ın sisteme entegre olması için fayda sağlayacaktır.⁶⁰ Türkmenistan, sahip olduğu yer altı kaynakları ve bulunduğu jeopolitik konum açısından oldukça önemlidir. Bütün bu sayılanların ise Türkmenistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı'na tam üye olarak katılması sonrası daha da rahat bir şekilde gerçekleşebileceğini söylemek mümkündür.⁶¹ Zira gözlemci üyeler, üye ülkeler gibi teşkilatın karar alma aşamalarında oylamaya katılamazlar.⁶²

55 Yılmaz, A. N. (2021). "Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türkistan Coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetlerinin Durumu ve Değerlendirilmesi". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 129 (255), 294-295.

56 TDT (2021). 8. Zirve (İstanbul) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/8-zirve-bildirisi-15-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

57 Gündoğdu, S. (2023). "Türkiye'nin Jeopolitik Açılımı: Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (3), 271.

58 ANKASAM (2022). Türkmenistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı'na Tam Üyeliği. <https://www.ankasam.org/turkmenistan-turk-devletleri-teskilatina-tam-uyeligi/> (Erişim Tarihi: 25.10.2023).

59 Yüce, M. (2023). "Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkeler Arasında İkili İlişkiler". *Türk Dünyası Akademik Bakış Dergisi*, 3 (5), 51-55.

60 Özsoy, B. (2023). " 'Türk Dünyası' Söylemi İçinde Türk Devletleri Teşkilatı'nın Rolü ve Önemi". *Anasay*, (25), 46.

61 ANKASAM (2022). Türkmenistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı'na Tam Üyeliği. <https://www.ankasam.org/turkmenistan-turk-devletleri-teskilatina-tam-uyeligi/> (Erişim Tarihi: 25.10.2023).

62 Gündoğdu, S. (2023). «Türkiye'nin Jeopolitik Açılımı: Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı». *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (3), 271.

Sonuç

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını ilan eden Türk Devletlerinin girişimleriyle 1992 yılında temelleri atılan Türk Konseyi, Türk Devletlerini birbirlerine yakınlaştırmada etkili olmuştur. Konsey, zaman içerisinde kurumsallaşma yolunda büyük bir adım atarak 3 Ekim 2009'da Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan ve Türkiye tarafından imzalanan Nahçıvan Anlaşması'yla kurumsal bir yapı haline gelmiş ve 2021 yılında isim değişikliğine giderek Türk Devletleri Teşkilatı olarak yeniden adlandırılmıştır.

2021 yılında Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak katılan Türkmenistan önemli yer altı kaynaklarına sahiptir. Ancak henüz genç bir devlet olması ve uluslararası alanda yeteri kadar söz sahibi olamaması Türkmenistan'ın gelişimi açısından olumsuz bir durumdur. Ancak teşkilata gözlemci üye olarak katılmış olsa dahi içerisinde bulunduğu organizasyonla beraber yalnızlığından kurtulacak ve uluslararası alanda ticari, ekonomik, güvenlik vb. birçok alanda ortaklıklar, çalışmalar yürütebilecektir. Ayrıca içerisinde bulunduğu organizasyonda birçok noktadan benzer özelliklere ve ortak değerlere sahip olması da sürece uyum sağlaması açısından kolaylık sağlayacaktır. Bunların yanı sıra Türkmenistan da TDT ülkelerine ekonomik katkıları yanı sıra asıl hedef olan Türk kültürünün ve dilinin yaşatılması, Türk Devletlerinin dünyada söz sahibi olması noktalarından önemli katkıları olacaktır. Gözlemci üyelere bir diğeri olan KKTC için de teşkilat oldukça önemli bir yere sahiptir. KKTC, gözlemci üyelik süreci öncesi Türkiye Cumhuriyeti haricindeki Türk devletleri tarafından tanınmıyordu. Semerkant Zirvesi'nde gözlemci üye olarak teşkilata katılmasıyla diğer Türk devletleri tarafından da tanınması yolunda önemli bir adım atılmış oldu. KKTC'nin TDT'ye üye olması kendini hem Türk Dünyası içerisinde hem de Dünya devletleri içerisinde yalnız hissetmesi yollarını da kapatmıştır.

Türk Devletleri Teşkilatı, KKTC ve Türkmenistan'ı aralarına alarak ekonomik işbirliği alanlarını genişletmesinin yanı sıra asırlardır arzu edilen Türk Dünyasının birlikteliğini kurma yolunda emin ve güçlü bir şekilde ilerlediğini göstermiştir. Teşkilatın 2022 yılında yayınladığı Türk Dünyası 2040 Vizyonu belgesiyle, üye devletlerin halklarının arzu ve gereksinimlerine hizmet etmek için amaçladıkları her türlü iş birliği yapılabileceği belirtilmiştir. Gün geçtikçe birleştirici gücü ve hedefleri büyüyen Türk Devletleri Teşkilatı yaptıkları ikili ve çoklu anlaşmalar, 2040 vizyonu belgesi, ortak dil, ortak para birimi vb. hedefleriyle sadece Türk Devletlerinin değil dünyanın odağı haline gelmeyi hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

- Akçapa, M. (2023). "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını". *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 11 (34), 473-491. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1223099>.
- Akengin, H. (2017). "Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 1-11.
- Akgün, S. (2023). "Uluslararası Hukukta Tanınma Kavramı Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı İlişkisi". *Sakarya Üniversitesi Türk Akademisi Dergisi*, 2 (1), 48-60.
- Akıllı, E. (2019). "Turksöy, Organization of Turkic States and Cultural Diplomacy: Transactionalism Revisited." *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig)*, 91 (Türk Konseyi'nin 10. Yılı Özel Sayısı), 1-25. <https://doi.org/10.12995/bilig.9101>.
- Amirbek, A. ve Anuarbekuly, A. (2017). "Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 164 – 204.

- Aydilek, E. (2022). “Türk Devletleri Teşkilatı’nın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli”. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5 (3), 716-728. <https://doi.org/10.33712/mana.1192419>.
- Baki, P. M. (2014). “Avrasya’da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi”. *Bilge Strateji*, 6 (11), 133-162.
- Bıyıklı, M. (2018). 25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar İlişkileri ve İşbirlikleri. ORASAM Yayınları: Bişkek.
- Buyar, C. (2022). “Contribution of Organization of Turkic States Members to World Heritage at a Time of Cultural Convergence from the Past to the Future”. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig)*, 100 (1), 1-36. <https://doi.org/10.12995/bilig.10001>.
- Çınar Y. ve Uzun, Y. U. (2023). “Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik – Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (Özel Sayı), 141-156. <https://doi.org/10.33206/mjss.1296831>.
- Erkiner, H. H. ve Eray, İ. (2022). “Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, (TDT Özel Sayısı)*, 217-250. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrj.1112918>.
- Gündoğdu, S. (2023). “Türkiye’nin Jeopolitik Açılımı: Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (3), 271. <https://doi.org/10.18026/cbayar-sos.1263177>.
- Kıratlı, M. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı: Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Hukuk Birliği ve Ticaret Hukuku Çalışmaları*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- Kocatepe, Ö. F. (2020). *Neoklasik Realist Çerçeve de Politik ve Askeri İş Birliği’nin İncelenmesi: Türk Devletleri Teşkilatı*. Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Kocatepe, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı, Politik ve Askeri İşbirliği*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- Özsoy, B. (2023). “‘Türk Dünyası’ Söylemi İçinde Türk Devletleri Teşkilatı’nın Rolü ve Önemi”. *Anasay*, (25), 40-55. <https://doi.org/10.33404/anasay.1324953>.
- Soydan, M. Z. (2022). “KKTC’nin Türk Devletleri Teşkilatı Gözlemci Statüsü Ne Anlama Gelmektedir?”. *Sakarya Üniversitesi TÜRKMER*, 2022.
- Tatar, E. (2023). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi 2023-2024 Eğitim-Öğretim Akademik Açılışı*.
- Tekir, G. (2023). “Türk Devletleri Teşkilatının Yeni-İşlevselcilik ve Devletlerarasıcılık Teorileri Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2), 1084-1097. <https://doi.org/10.11616/asbi.1267450>.
- Yılmaz, A. N. (2021). “Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türkistan Coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetlerinin Durumu ve Değerlendirilmesi”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 129 (255), 253-314.
- Yılmaz, R. (2014). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Devletleşme Süreci ve Türkiye (1974-2012)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Yüce, M. (2023). “Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkeler Arasında İkili İlişkiler”. *Türk Dünyası Akademik Bakış Dergisi*, 3 (5), 30-63.

İnternet Kaynakları

- Anadolu Ajansı (2019). *Türk Konseyi 7. Zirvesi’nde Liderlerden Önemli Mesajlar*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-konseyi-7-zirvesinde-liderlerden-onemli-mesajlar/1614655> (Erişim Tarihi: 25.10.2023).
- ANKASAM (2022). *Türkmenistan’ın Türk Devletleri Teşkilatı’na Tam Üyeliği*. <https://www.ankasam.org/turk->

menistanin-turk-devletleri-teskilatina-tam-uyeligi/ (Erişim Tarihi: 25.10.2023).

TASAM (2023). Avrasya’da Küresel Güç Mücadelesinin Geleceği ve Türk Dünyası. https://tasam.org/tr-TR/Ice-rik/70270/avrasyada_kuresel_guc_mucadelesinin_gelecegi_ve_turk_dunyasi (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

TCCB (2018). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk konseyi 6. Devlet Başkanları Zirvesi’ne Katıldı. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96393/cumhurbaskani-erdogan-turk-konseyi-6-devlet-baskanlari-zirvesi-ne-katildi> (Erişim Tarihi: 25.10.2023).

TDKÜİK (2009). Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin Kurulmasına Dair Nahcivan Anlaşması. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

TDKÜİK (2011). 1. Zirve (Almatı) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/1-zirve-bildirisi-8-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

TDKÜİK (2012). 2. Zirve (Bişkek) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/2-zirve-bildirisi-9-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

TDKÜİK (2013). 3. Zirve (Gebele) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/3-zirve-bildirisi-10-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

TDKÜİK (2014). 4. Zirve (Bodrum) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/4-zirve-bildirisi-11-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

TDKÜİK (2015). 5. Zirve (Astana) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/fifth-zirve-bildirisi-12-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

TDKÜİK (2018). 6. Zirve (Çolpon-Ata) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/6-zirve-bildirisi-13-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

TDKÜİK (2019). 7. Zirve (Bakü) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/7-zirve-bildirisi-14-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

TDT (2012). Logo ve Bayrak. <https://www.turkicstates.org/tr/logo-ve-bayrak> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

TDT (2021). 8. Zirve (İstanbul) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/8-zirve-bildirisi-15-tr.pdf (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

TDT (2022). 9. Zirve (Semerkant) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/9-zirve-bildirisi-16-tr.pdf (Erişim Tarihi: 28.10.2022).

TDT (2022). Türk Dünyası 2040 Vizyonu Belgesi. <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

TDT (2023). 10. Zirve (Astana) Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/10-zirve-bildirisi-2023-21-tr.pdf (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

TDT (2023). İşbirliği Alanları. <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

TDT (2023). Türk Devletleri Teşkilatı Olağanüstü Zirvesi Ankara Bildirisi. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/2-olaganustu-zirve-ankara-bidirisi-2023-20-tr.pdf (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

TÜRKSAM (2022). Türk Devletleri Teşkilatı (KKTC) ve Kıbrıs. <https://www.turksam.org/detay-turk-devletleri-teskilati-kktc-ve-kibris> (Erişim Tarihi: 30.10.2023).